

Г. Плеханов

เปลฮานอฟ

และกฎเหล็กแห่งประวัติศาสตร์*

สัญญาชัย สุวังบุตร*

เกออร์กี วาเลนตินโนวิช เปลฮานอฟ (Georgi Valentinovich Plekhanov, ค.ศ. ๑๘๕๖-๑๙๑๘) เป็นนักปฏิวัติรัสเซียคนแรกในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ที่ทำให้แนวคิดลัทธิมาร์กซเป็นที่รู้จัก และยอมรับกันในขบวนการปฏิวัติรัสเซีย บทบาทของเขาในการเผยแพร่ลัทธิมาร์กซช่วงทศวรรษ ๑๘๘๐ ทำให้เปลฮานอฟต่อมาได้สมญาว่าเป็น “บิดาแห่งลัทธิมาร์กซรัสเซีย” งานทฤษฎีการเมืองที่เด่นของเขาจำนวนมากเช่น Socialism and Political Struggle (๑๘๘๓) Our Differences (๑๘๘๔) และโดยเฉพาะ On the Development of the Monist View of History (๑๘๙๕) ยังทำให้เปลฮานอฟมีชื่อเสียงในฐานะเป็นนักคิดและนักทฤษฎีสังคมนิยมแนวหน้าของขบวนการสังคมนิยมในยุโรป

เปลฮานอฟเกิดเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ค.ศ. ๑๘๕๖ ที่หมู่บ้านกูดาลอฟกา (Gudalovka) จังหวัดตัมบอฟ (Tambov) ในครอบครัวทหารที่จงรักภักดีต่อซาร์ พ่อเป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตรที่เสียชีวิตในการรบและตั้งแต่เล็กแม่จะอบรมเขาให้ภักดีต่อซาร์และเทิดทูนบุคคลที่ต่อสู้เพื่อความชอบธรรม หลังสำเร็จการศึกษาโรงเรียนเตรียมทหารที่โวโรเนซ (Voronezh) ใน

* รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

๑ ข้อมูลหลักของบทความเรื่องนี้คือ Irene Coltman Brown, "Plekhanov and the Iron Law of History" *History Today*. (December, 1981) : 37-41 และ S.H. Baron, *Plekhanov, the Father of Russian Marxism*. (London, 1963).

งานเขียนเล่มสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองของเปลฮานอฟคือนั่งสี่ชุดงานนิพนธ์คัดสรรของเปลฮานอฟ ๕ เล่ม Georgi Plekhanov Selected Philosophical Works in Five Volumes. (Moscow : Progress Publishers, 1974) งานนิพนธ์ ๓ เล่มแรกเป็นทฤษฎีการเมืองที่ตอบโต้แนวคิดและอุดมการณ์ที่ผิดของพวกนารอดนิก พวกลัทธิแก้มและอื่น ๆ งานนิพนธ์เล่ม ๔ เป็นงานเขียนเกี่ยวกับปรัชญาและแนวคิดทางสังคมและการเมือง เล่มสุดท้ายว่าด้วยงานเขียนด้านศิลปะและวรรณคดี งานนิพนธ์แต่ละเล่มจะมีบทนำที่สรุปอย่างกระชับรัดเกี่ยวกับทฤษฎีการเมืองชิ้นสำคัญ ๆ ของเปลฮานอฟ และ บทบาทของเปลฮานอฟในประวัติศาสตร์การปฏิวัติรัสเซีย

ค.ศ.๑๘๗๓ เขาเข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนเสนาธิการทหารเซนต์ปีเตอร์เบิร์ก แต่เป็นช่วงสั้น ๆ เพียง ๔-๕ เดือน เพราะเขาเปลี่ยนใจที่จะยึดอาชีพทหารและต้องการเป็นวิศวกร เปเลฮานอฟจึงเข้าศึกษาต่อที่สถาบันเหมืองแร่ ในค.ศ.๑๘๗๔

ใน ค.ศ.๑๘๗๖ เปเลฮานอฟเคลื่อนไหวปฏิวัติเพื่อล้มล้างระบบซาร์โดยสังกตชนวนการปอปุฬิสต์หรือนารอดนิก (Populism; Narodnik) ชวนชวนการปอปุฬิสต์เชื่อว่าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและกลไกอำนาจรัฐเป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและต้องทำลายให้พินาศพลังหลักของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่ชาวนา และระบบคอมมูนชาวนาคือรากฐานของการสร้างระบบสังคมนิยมรัสเซีย รัสเซียสามารถก้าวสู่สังคมนิยมได้โดยไม่ต้องผ่านขั้นตอนของการพัฒนาทางสังคมแบบทุนนิยม นักคิดคนสำคัญของขบวนการปอปุฬิสต์คืออะเล็กซานเดอร์ เฮอร์เซน (Alexander Herzen) และนิโคไล เชร์นีอเชฟสกี (Nikolai Chernyshevsky)

แซมมวล์ บารอน ซึ่งเขียนชีวประวัติเปเลฮานอฟกล่าวว่า ความสนใจในปัญหาการเมืองและการอุทิศตนให้กับงานเคลื่อนไหวปฏิวัติของเปเลฮานอฟเป็น “พันธะทางวิญญาณอันล้าลึกที่เขาไม่มีวันถอนตัวจากขบวนการปฏิวัติได้ง่าย ๆ อาชีพเดียวที่เขาทำได้คือเป็นนักปฏิวัติ” เปเลฮานอฟเป็นผู้ปฏิบัติงานที่แข็งแกร่งและเป็นนักพูดฝีปากเอกที่สามารถโน้มน้าวความคิดของมวลชน เขาคอยสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือผู้ปฏิบัติ

งานใต้ดินที่ตำรวจตามล่าด้วยการให้ที่พักพิงเงินทองและอื่น ๆ ใน ค.ศ.๑๘๗๗ แม้เขาจะถูกจับถึงสองครั้งด้วยข้อหาปลุกระดมแต่เปเลฮานอฟก็ใช้อุบายหลอกล่อตำรวจจนสามารถทำลายเอกสารต้องห้ามในความครอบครองได้ การขาดหลักฐานที่พอเพียงจึงทำให้เขาได้รับปล่อยตัว อย่างไรก็ตามใน ค.ศ.๑๘๗๘ เขาก็ถูกจับอีกครั้งหนึ่ง แต่ถูกคุมขังเป็นเวลาสั้น ๆ และหลังได้รับอิสรภาพเปเลฮานอฟลี้ภัยไปต่างประเทศ

แม้เปเลฮานอฟจะเชื่อมั่นในพลังปฏิวัติของชาวนาที่จะนำรัสเซียไปสู่ระบอบสังคมนิยมได้ แต่เขาก็ให้ความสนใจในชนชั้นแรงงานด้วย เขาจัดตั้งกลุ่มศึกษาทฤษฎีการเมืองให้กับคนงานและโน้มน้าวให้คนงานสนับสนุนการก่อปฏิวัติของชาวนา ความสัมพันธ์ระหว่างเปเลฮานอฟกับคนงานได้วางแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทความสำคัญของชนชั้นคนงานในขบวนการปฏิวัติให้กับเปเลฮานอฟ และทำให้เขาต่อมายอมรับหลักการลัทธิมาร์กซ

นอกจากเฮอร์เซนและเชร์นีอเชฟสกีแล้ว ปีเตอร์ คราปอตกิน (Peter Kropotkin)^๒ ก็เป็นผู้นำด้านคุณธรรม (moral) ที่เรื่อนามอีกคนหนึ่ง ของขบวนการปอปุฬิสต์ คราปอตกินเล่าถึงช่วงเวลาของการเคลื่อนไหวทางสังคมอันน่าทึ่งของขบวนการปอปุฬิสต์ระหว่างค.ศ.๑๘๗๓-๔ ว่า “คนหนุ่มสาวนับพันนับหมื่นที่เป็นกบฏต่ออดีต ยศฐาบรรดาศักดิ์ การศึกษา และจารีตประเพณีของสังคมและครอบครัวต่างล้วนได้แรง

^๒ ปีเตอร์ คราปอตกิน (ค.ศ.๑๘๔๒-๑๙๑๒) เกิดในตระกูลขุนนางชั้นสูงของรัสเซียและมีศักดิ์เป็นเจ้าชาย เขาสละยศถาบรรดาศักดิ์ เนื่องจากฝักใฝ่ในการปฏิวัติและต้องการช่วยเหลือผู้ยากไร้ คราปอตกินชื่นชมในบาคุนินและแนวคิดอนาธิปไตยของบาคุนิน งานเขียนที่เด่นของเขาคือ Mutual Aid เกี่ยวกับแนวคิดอนาธิปไตยและทฤษฎีวิวัฒนาการและบันทึกอัตชีวประวัติเรื่อง Memoirs of a Revolutionist.

บันดาลใจจากคำขวัญที่ว่า “ลงสู่ประชาชน (V-Narod)” พวกเขาต่างมุ่งหน้าสู่ชนบทเพื่อประสานความคิดและการปฏิบัติกับวิถีชีวิตของชาวพื้นเมืองและชาวนา ทั้งยอมใช้ชีวิตอย่างยากลำบาก ด้วยการทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับประชาชน เพื่อเรียนรู้ถึงความทุกข์ยากด้วยตนเอง ขณะเดียวกันพวกเขาก็ยังแนะนำให้การศึกษาแก่ชาวนาเกี่ยวกับแนวคิดสังคมนิยมตลอดจนปลูกความหวังและให้กำลังใจแก่ชาวนา คนหนุ่มสาวดังกล่าวต่างเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และปฏิเสธนโยบายการปฏิรูปของซาร์ เพราะเห็นว่าตราบไคที่ชนชั้นอภิสิทธิ์ยังคงได้รับการปกป้องคุ้มครองจากรัฐ ตราบนั้นระบบอภิสิทธิ์ก็ยังคงอยู่ พวกเขาจึงปฏิเสธการจะมีชีวิตอันสุขสบายและการจะเอาเปรียบกดขี่ประชาชน

ปัญญาชนหนุ่มสาวผู้เต็มไปด้วยไฟแห่งอุดมการณ์ไม่ยอมรับความช่วยเหลือด้านการเงินจากครอบครัว ในเสื้อผ้าเก่า ๆ ที่ซ่อมซ่อมพร้อมกับหนังสือเดินทางปลอม พวกเขาเดินทางด้วยเท้า หรือขึ้นรถไฟ โดยนั่งปะปนกับชาวนาที่ยากจนเดินทางไปหิวเมืองและชนบท บ้างทำงานในโรงงานและแหล่งสลัม ระยะแรก ๆ ชาวนาต่างหวาดระแวงและไม่ไว้วางใจพวกเขา บ่อยครั้งพวกปัญญาชนจะถูกขับไล่และต้องนอนตามท้องทุ่งนา แต่ทีละน้อยชาวนาจำนวนมาก สามารถขจัดความหวาดกลัวที่จะถูกจับกุมของตำรวจและเริ่มให้ความไว้วางใจปัญญาชนห้องเล็ก ๆ ของชาวนาต่อมาจึงมักแออัดไปด้วย

ผู้คนที่ตั้งอกตั้งใจฟังเรื่องราวของสังคมแห่งอนาคตที่ปัญญาชนเล่าสู่หรือเรื่องราวของกรรมกรและชาวนาต่างแดนที่ต่อสู้เพื่อทำลายการกดขี่เอาเปรียบของนายทุนและอื่น ๆ การอธิบายถกเถียงโดยทั่วไปบ่อยครั้งมักยึดเยื้อเกินกว่าสองยาม นักศึกษาคนหนึ่งกล่าวว่า “เบื้องหลังปัญหาความขัดแย้งทางความคิดและความว่าวุ่นในจิตใจของชาวนา ชาวนาต่างค่อย ๆ เรียนรู้ที่จะเข้าใจถึงสิ่งที่นักศึกษากล่าวถึง และพวกเขาล้วนกระตือรือร้นที่จะก้าวไปถึงสังคมนิยม

จุดแตกหักของขบวนการปอปุลิสต์เกิดขึ้นใน “ฤดูร้อนอันบ้าคลั่งของ ค.ศ. ๑๘๗๔” ปัญญาชนคนหนุ่มสาวกว่าสามหมื่นคนหลังไหล่สู่ชนบททั่วทุกส่วนของประเทศเพื่อปลุกกระดมเรียกร้องชาวนาให้ลุกฮือต่อต้านระบบซาร์ แต่การเคลื่อนไหวของพวกเขาจบลงด้วยความพ่ายแพ้ หนุ่มสาวจำนวนนับหมื่นคนถูกสอบสวนและคุมขัง การลุกฮือของชาวนาในชนบทหรือกรรมกรตามชุมชนเมืองไม่ได้เกิดขึ้นตามที่ปัญญาชนคาดหวัง ความพ่ายแพ้ดังกล่าวจึงนำมาซึ่งความผิดหวังและการสูญเสียความเชื่อมั่นของปัญญาชนในพลังความสำคัญของชาวนา”

นักทฤษฎีและนักคิดจำนวนไม่น้อยของขบวนการปอปุลิสต์สรุปว่า เงื่อนไขของเวลาและสภาวะทางสังคมของรัสเซียไม่เอื้ออำนวยต่อแนวทางการเคลื่อนไหวปฏิวัติ ระบบทุนนิยมที่ก่อตัวขึ้นในประเทศกำลังทำลายรากฐานสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ของรัสเซีย แนวทางการเคลื่อนไหว

^๓ ดู สัณชัย สุวัจนบุตร “รัสเซียปอปุลิสต์ : การเคลื่อนไหวปฏิวัติลงสู่ชาวนาในทศวรรษ ๑๘๗๐” วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๑๐ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๓๓) : ๗๓-๙๐.

“นักปฏิวัติในรัสเซีย : การต่อสู้ทางการเมืองในทศวรรษ ๑๘๗๐” อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ๖ (มีนาคม ๒๕๒๖) : ๒๖๗-๓๔๗.

ที่เหมาะสมกว่าการปลุกระดมชาวนาต้องถูกนำมาใช้ นักปฏิวัติบางกลุ่มได้เสนอให้ใช้วิธีการรุนแรงเพื่อจะผลักดันประวัติศาสตร์ให้เคลื่อนไปข้างหน้า (“To give history a push”) ยิ่งรัฐบาลตั้งห้ามการเคลื่อนไหวทางการเมือง ปัญญาชนก็ยังโกรธแค้นและต้องการต่อต้านรัฐบาลด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งมากขึ้น แต่ปัญหาความขัดแย้งในแนวนโยบายและวิธีปฏิบัติก็มีผลให้ขบวนการปอปปูลิสต์แตกแยกเป็นสองกลุ่ม ฝ่ายหนึ่งซึ่งเปเลฮานอฟเป็นผู้นำมีชื่อกลุ่ม Black Reparatition (Chernyi Peredel) ยึดแนวทางสันติด้วยการปลุกระดมเผยแพร่ความคิดในหมู่กรรมกรและชาวนา อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งมีสมาชิกจำนวนมากยึดแนวทางก่อการร้ายด้วยความรุนแรงมีชื่อว่ากลุ่มเจตนารมณ์ประชาชน (The People's Will - Narodnaya Volya)

ระหว่าง ค.ศ.๑๘๗๙-๑๘๘๒ เปเลฮานอฟเคลื่อนไหวปลุกระดมอย่างหนักเพื่อเผยแพร่ความคิดสังคมนิยมในหมู่กรรมกร แม้เขาจะสนับสนุนหลักการปฏิวัติของกลุ่มเจตนารมณ์ประชาชน แต่เปเลฮานอฟก็ต่อต้านนโยบายก่อการร้ายทุกรูปแบบ เพราะเห็นว่าเป็นยุทธศาสตร์ยุทธวิธีที่ผิดแห่งการปฏิวัติ การก่อการร้ายของกลุ่มเจตนารมณ์ประชาชนจะทำให้ชาวนาปฏิเสธบทบาทการนำในงานเคลื่อนไหวปฏิวัติ ทั้งยังสร้างความแปลกแยกระหว่างปัญญาชนปฏิวัติกับกลุ่มนักปฏิรูปเสรีนิยม และจะผลักดันให้พวกอนุรักษนิยมหันไปสนับสนุนระบบซาร์มากขึ้น

นโยบายก่อการร้ายด้วยความรุนแรงของกลุ่มเจตนารมณ์ประชาชนส่งผลสะท้อนอย่างมากต่อการเคลื่อนไหวปฏิวัติที่ก้าวหน้าอื่น ๆ

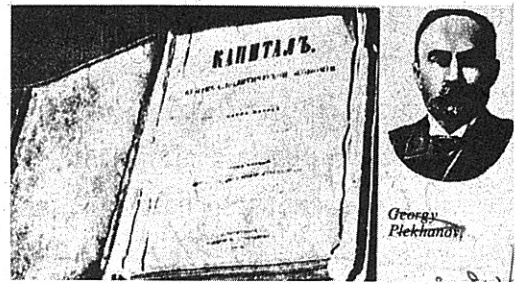
ตราสัญลักษณ์ขบวนการปฏิวัตินารอดนิก

แม้กลุ่มเจตนารมณ์ประชาชนจะประสบความสำเร็จในการลอบสังหารบุคคลสำคัญ ๆ และมีฐานะได้เปรียบในการเคลื่อนไหวปฏิวัติ แต่ขบวนการปฏิวัติก็ยังไม่อาจยึดกุมอำนาจทางการเมืองไว้ได้ ผู้ปฏิบัติงานจำนวนไม่น้อยสูญเสียชีวิตหรือถูกจับกุมไม่ขาดระยะ ใน ค.ศ.๑๘๘๐ มีการวางแผนปลงพระชนม์ซาร์อะเล็กซานเดอร์ที่ ๒ เปเลฮานอฟต่อต้านด้วยการเดินออกจากที่ประชุม

อย่างไรก็ตามแม้ซาร์อะเล็กซานเดอร์ที่ ๒ จะถูกลอบปลงพระชนม์ใน ค.ศ.๑๘๘๑ แต่ความสำเร็จที่ได้รับก็ไม่ก่อผลการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ทางการเมืองและสังคม รัฐบาลกลับกวาดล้างและตามล่านักปฏิวัติอย่างหนักทั้งปกครองอย่างเข้มงวด การเคลื่อนไหวปฏิวัติท้ายที่สุดมาถึงมุมอับเหมือนกับที่เปเลฮานอฟได้คาดการณ์ไว้ เปเลฮานอฟเคยกล่าวใน ค.ศ.๑๘๘๐ หลังจากได้อ่านประกาศเจตนารมณ์พรรคคอมมิวนิสต์ (The Communist Manifesto) ของมาร์กซ์ไว้ว่า หากไม่มีการสร้างชนชั้นคนงานที่เป็นไททางเศรษฐกิจซึ่งสามารถจะหยุดอำนาจของซาร์ได้ วัฏกรรมการต่อสู้และการเสียสละของนักปฏิวัติล้วนเป็นการต่อสู้ที่สูญเปล่า แม้นักปฏิวัติจะสามารถปลงพระชนม์ซาร์องค์แล้วองค์เล่าได้ แต่ระบบซาร์จะยังคงอยู่ พวกเขาไม่อาจเอาชนะ

เงื่อนไขของเวลาหรือจะเป็นไทจากกาลเวลาได้ เปลฮานอฟเห็นว่านักก่อการร้ายและนักเคลื่อนไหวปฏิวัตินารอดนิกต่างพยายามฝ่าฝืนกฎระเบียบทางเศรษฐกิจและแนวทางการพัฒนาสังคมที่มาร์กซได้วางไว้ ประวัติศาสตร์ไม่อาจนำมาล้อเลียนได้ นักปฏิวัติหัวรุนแรงที่เคยกล่าวว่าต้องมีการผลักดันประวัติศาสตร์ให้เคลื่อนไปข้างหน้า หรือพวกนารอดนิกที่เชื่อว่ารัสเซียมีวิถีทางเฉพาะของตนเองที่สามารถก้าวกระโดดจากคอมมูนชาวนาเข้าสู่ระบอบสังคมนิยมได้ เปลฮานอฟเห็นว่าทัศนคติดังกล่าวเป็นการต้านกระแสแห่งประวัติศาสตร์หรือเงื่อนไขของกาลเวลาธรรมชาติไม่สามารถก้าวกระโดดแบบลัดชั้นตอนได้ เขายืนยันว่าสังคมนิยมไม่มีกรณีพิเศษเฉพาะตัวและจะไม่มีการก้าวกระโดดใด ๆ ทั้งสิ้นเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมต้องเป็นไปตามเงื่อนไขของประวัติศาสตร์และกฎแห่งพัฒนาการทางสังคมของลัทธิมาร์กซ ความเชื่อมั่นในลัทธิมาร์กซได้ทำให้เปลฮานอฟต่อมาต่อต้านอุดมการณ์ปอปุลิสต์ และระบอบที่คือนำรัสเซียเข้าสู่เส้นทางของการต่อสู้สายใหม่ที่มีลัทธิมาร์กซเป็นเข็มทิศนำทาง แมกซิม กอร์กี นักเขียนเรื่องนามของรัสเซียได้กล่าวถึงเปลฮานอฟไว้ว่า เขาเหมือนกับนักบวชลัทธิคาแวงที่ตระหนักว่าอะไรคือสิ่งที่เทพลิขิต (predestination) และการทำงานหนักคือหนทางของการรอดพ้น เปลฮานอฟเชื่อมั่นอย่างสูงในลัทธิมาร์กซและอุทิศตนเพื่ออุดมการณ์ทั้งกายและวิญญาณ

เปลฮานอฟแปล **ประกาศเจตนารมณ์พรรคคอมมิวนิสต์** เป็นภาษารัสเซียใน ค.ศ. ๑๘๘๒ (บางนินแปลเป็นภาษารัสเซียฉบับแรกใน ค.ศ. ๑๘๘๐) และเผยแพร่หนังสือดังกล่าวใน

เปลฮานอฟ และงานนิพนธ์แปลภาษารัสเซียของมาร์กซ เรื่อง "ทุน" (ค.ศ. ๑๘๘๒)

หมู่คนงานและขบวนการปฏิวัติ ใน ค.ศ. ๑๘๘๒ เขายังแปลบางส่วนของงานนิพนธ์ของตนเองเรื่อง **The Holy Family** และฉบับเต็มของ **Ludwig Feuerbach and the End of Classical German Philosophy** เผยแพร่พร้อมกับเขียนบทนำเชิงวิจารณ์ ในช่วงที่เปลฮานอฟลี้ภัยในเจนีวา เขาร่วมกับนักปฏิวัติลัทธิมาร์กซคนอื่น ๆ จัดตั้งองค์กรลัทธิมาร์กซรัสเซียองค์กรแรกขึ้นใน ค.ศ. ๑๘๘๓ โดยเรียกชื่อว่า "กลุ่มปลดปล่อยแรงงาน" (Emancipation of Labor Group) วัตถุประสงค์หลักของกลุ่มคือการเผยแพร่แนวคิดลัทธิมาร์กซในขบวนการปฏิวัติ และวางรากฐานทฤษฎีปฏิวัติให้กับพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยแรงงานรัสเซีย (Russian Social Democratic Labor Party)

ทฤษฎีการเมืองแนวทางการลัทธิมาร์กซเรื่องแรกของเปลฮานอฟ คือ **Socialism and The Political Struggle** (๑๘๘๓) งานนิพนธ์เรื่องนี้กล่าวโจมตีแนวนโยบายของกลุ่มเจตนารมณ์ประชาชนและเสนอแนะยุทธศาสตร์การต่อสู้ปฏิวัติที่เน้นบทบาทของชนชั้นแรงงานในฐานะเป็นแกนนำแห่งการปฏิวัติ เปลฮานอฟกล่าวว่าการจะทำลายพระราชวังฤดูหนาวเพียงอย่างเดียว

ไม่ถูกต้อง นักปฏิวัติจะต้องทำลายแนวคิดอนาธิปไตย และจิตสำนึกทางการเมืองแบบนารอดนิกให้สิ้นซากด้วย ระบบทุนนิยมกำลังหยั่งรากลงในรัสเซียและระบบคอมมูนชาวนาที่พวกนารอดนิกยึดมั่นกำลังจะแตกสลาย การคืบคลานของระบบตลาดเสรี หรือเศรษฐกิจใหม่ (modern economy) จึงหมายถึงขั้นตอนใหม่ของการต่อสู้ปฏิวัติดังที่มาร์กซได้เคยกล่าวไว้ว่า ระบบคอมมิวนิสต์บุพกาลได้สูญสลายลงเมื่อระบบบาสได้สถาปนาขึ้น ภาระหน้าที่ใหม่ของนักปฏิวัติลัทธิมาร์กซชาวรัสเซียก็คือ การจะนำสังคมนิยมเข้าสู่ระบบสังคมนิยมโดยผ่านการปฏิวัติของชนชั้นกรรมกรมิใช่โดยผ่านคอมมูนชาวนา วิวัฒนาการทางสังคมดังกล่าวนี้ได้ถูกกำหนดขึ้นจากกฎแห่งพัฒนาการทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุผลดังกล่าว การปฏิวัติที่จะเกิดขึ้นก็เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางระบบเศรษฐกิจและเทคโนโลยีตลอดจนการพิจารณาภาวะความเป็นจริงทางสังคมและการเมืองจากจุดยืนของนักลัทธิมาร์กซ

เมื่อเลนินหลบหนีการเนรเทศจากไซบีเรีย มารวมกลุ่มกับเพลฮานอฟในเจนีวา ค.ศ.๑๘๙๕ เขาเชื่อมั่นว่าประวัติศาสตร์สามารถจะถูกผลักดันให้ก้าวไปข้างหน้าได้ แต่ต้องมีใช่จากการดำเนินงานของพวกนักปฏิวัติหัวรุนแรง หากเป็นพรรคปฏิวัติที่มีทฤษฎีปฏิวัติเป็นอาวุธและผู้ปฏิบัติงานพรรคเป็นนักปฏิวัติอาชีพ^๑ ในการประชุมใหญ่ครั้งที่ ๒ ของพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยแรงงานรัสเซีย ค.ศ.๑๙๐๓ ที่ลอนดอน เลนินประสบ

ความสำเร็จในการกุมเสียงข้างมากในที่ประชุมและกลุ่มของเขาได้ชื่อว่าบอลเชวิก กลุ่มที่กุมเสียงข้างน้อยเรียกว่าเมนเชวิก แม้เพลฮานอฟจะสนับสนุนความเห็นของเลนินเกี่ยวกับหลักการคัดเลือกสมาชิกพรรคที่เป็นนักปฏิวัติอาชีพและบทบาทความสำคัญของพรรคปฏิวัติที่รวมศูนย์ แต่เขาก็หวาดวิตกว่าการสนับสนุนของเขาอาจจะมีส่วนสร้างความเป็นเผด็จการภายในพรรคให้เกิดขึ้นได้ เพลฮานอฟจึงคัดค้านเลนินและสนับสนุนฝ่ายเมนเชวิก

ความหวาดวิตกของเพลฮานอฟได้ปรากฏเป็นจริงขึ้นต่อมา หลักการและนโยบายปฏิวัติของบอลเชวิกยังนำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างเลนินกับเพลฮานอฟ เพลฮานอฟโจมตีแนวทางที่แข็งกร้าวและระบบการจัดตั้งที่รวมศูนย์ของพรรค เขาเห็นว่าเลนินกำลังจะสถาปนาระบบ “ข้าราชการที่รวมศูนย์” (Bureaucratic centralization) ขึ้น และทำให้นักปฏิวัติหรือผู้ปฏิบัติงานพรรคมีสภาพเป็นดุจเครื่องจักรกลและความเชื่อมั่นในปัญญาชนในฐานะแกนนำแห่งการปฏิวัติ คือความเพ้อฝันที่จะทำลายการเคลื่อนไหวปฏิวัติ เนื่องจากปัญญาชนมักไว้วางใจจัดตั้งและขาดความอดทนที่จะรอคอยจังหวะก้าวแห่งการปฏิวัติที่เงื่อนไขทางการเมืองและสังคมสุกงอมเพียงพอเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมนิยม

ใน ค.ศ.๑๙๐๙ เพลฮานอฟเริ่มเขียนงานชิ้นเอกเรื่อง History of Russian Social Thought แต่งงานดังกล่าวเขียนไม่จบและขณะที่เพล

^๑ ดู สัญชัย สุวังบุตร “วารสารใต้ดินอิสครากับการเคลื่อนไหวปฏิวัติรัสเซียต้นทศวรรษ ๑๙๐๐” วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๑๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์, ๒๕๒๔) : ๑๗-๔๐.

ฮานอฟเลียชีวิตที่ฟินแลนด์ใน ค.ศ.๑๙๑๔ เนื้อหาหนังสือ เพิ่งเขียนถึงเพียงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดเท่านั้น อย่างไรก็ตามแนวความคิดหลักที่หนังสือเล่มนี้เปิดประเด็นคือ แนวคิดของเมนเชวิกซึ่งกล่าวเตือนนักปฏิวัติรัสเซียให้ตระหนักถึงอันตรายของสิ่งที่พวกเขาจะได้รับหลังชัยชนะต่อระบบซาร์ เปลฮานอฟเชื่อว่าระบบฟิวดัลของรัสเซียมีความคล้ายคลึงกับระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของตะวันออก (Eastern despotism) มากกว่าระบบฟิวดัลของยุโรปตะวันตก ในยุคกลางของอังกฤษและฝรั่งเศส อำนาจของกษัตริย์มาจากข้อตกลงระหว่างกษัตริย์กับชนชั้นขุนนางที่มีอำนาจ และพระราชอำนาจของกษัตริย์ถูกกำหนดด้วยความช่วยเหลือด้านการเงินของกองทัพซึ่งแตกต่างกันไปตามขนาดและพลังความแข็งแกร่งของกองทัพ ขุนนาง เจ้าที่ดินจึงมีบทบาทและอำนาจมาก การสิ้นอำนาจของชนชั้นศักดินาจึงนำมาซึ่งการแตกสลายของระบบฟิวดัล เปลฮานอฟตระหนักว่าองค์ประกอบสำคัญของสังคมฟิวดัลรัสเซียคือระบบทาสที่ดิน และอำนาจอันล้นพ้นของรัฐที่ทำให้ชนชั้นขุนนางและเจ้าที่ดินมีอำนาจไม่มั่นคงนัก ลักษณะดังกล่าวเป็นรูปแบบสังคมที่เรียกว่า “กึ่งสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตะวันออก” (semi-oriental despotism)

แม้ History of Russian Social Thought ของเปลฮานอฟไม่ได้ยืนยันว่าประวัติศาสตร์รัสเซียมีลักษณะเฉพาะ (unique) ที่แตกต่างจากประวัติศาสตร์ของประเทศอื่น ๆ แต่แนวคิดของหนังสือก็เน้นเป็นนัยว่าสังคมรัสเซียมีลักษณะพิเศษแตกต่างจากโครงสร้างทางประวัติศาสตร์ของประเทศยุโรปตะวันตกอื่น ๆ เปลฮานอฟ

เห็นว่าระบบซาร์เป็นพลังชี้ขาดทางการเมืองที่มีอิทธิพลสำคัญทางประวัติศาสตร์ การสร้างแนวร่วมและเป็นพันธมิตรชั่วคราวกับพวกเสรีนิยมคือแนวนโยบายก่อนการยึดอำนาจ

เปลฮานอฟเสนอความเห็นว่าการปฏิวัติรัสเซียต้องมี ๒ ขั้นตอน คือ การปฏิวัติของชนชั้นกรรมพีซึ่งจะทำให้ระบบทุนนิยมพัฒนาขึ้นในสังคมรัสเซีย และทำให้ชนชั้นแรงงานพัฒนาเติบโตขึ้น ในการปฏิวัติขั้นสุดท้าย ปัญญาชนที่ติดอาวูธด้วยทฤษฎีปฏิวัติร่วมกับชนชั้นคนงานที่จัดตั้งและมีจิตสำนึกทางการเมือง (ชาวนาอาจหนุนช่วยด้วย) จะร่วมกันยึดอำนาจเพื่อสถาปนาระบอบสังคมนิยมขึ้น อย่างไรก็ตามเนื่องจากรัสเซียเป็นทุนนิยมล่าช้ากว่าประเทศยุโรปอื่น ๆ ชนชั้นกลางจึงมีอำนาจปกครองเพียงระยะเวลาสั้น ๆ และการปฏิวัติสู่สังคมนิยมจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

เปลฮานอฟกล่าวคาดคะเนในงานเขียนว่าสังคมรัสเซียโอนเอนไปมาระหว่างระบบอำนาจของตะวันออกและตะวันตก พลังที่ผลักดันให้รัสเซียมีพัฒนาการทางสังคมแตกต่างจากประเทศยุโรปอื่น ๆ เป็นผลจากความหลากหลายของเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันในยุคต่าง ๆ ภายใต้อำนาจซาร์แห่งสมัยมูสโกวิ ระบบซาร์แข็งแกร่งมากกว่าในสมัยเคียฟ แต่ในรัชสมัยปีเตอร์มหาราช รัสเซียเริ่มหันไปปรับตัวตามธรรมเนียมของยุโรป ปีเตอร์มหาราชเป็นผู้นำความเจริญของยุโรปเข้ามาเสริมต่อกับโครงสร้างทางสังคมอันล้าหลังแบบเอเชียของรัสเซีย การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในระยะแรก ๆ จึงปั่นป่วนอย่างเชื่องช้าและผิวเผิน แต่ต่อมาก็ค่อย ๆ เร่งความเร็วในอัตราที่รุนแรงมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนสังคมรัสเซียให้เป็นแบบสังคมยุโรปยังคงห่างไกลจากความสำเร็จอยู่มาก แต่กระนั้นเพลฮานอฟก็เห็นว่าภายใต้เงื่อนไขอันแน่นอนทางประวัติศาสตร์ รัสเซียยังคงสามารถที่จะตัดขาดจากยุโรปและปฏิเสธอิทธิพลของยุโรปได้ทั้งมีศักยภาพที่เข้มแข็งพอในการจะหันกลับไปพัฒนาประเทศตามแบบระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของตะวันออก

ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบตะวันออก (Oriental despotism) ที่เพลฮานอฟกล่าวบรรยายไว้ในงานเขียนหมายถึงระบบการเมืองอันมีอำนาจเด็ดขาดซึ่งสามารถทำลายประสิทธิภาพและความเป็นอิสระของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม จะไม่มีชนชั้นใด ๆ มีอำนาจปกครองอย่างเป็นอิสระ ชาร์แห่งรัสเซียกุมอำนาจและความมั่งคั่งผ่านความสัมพันธ์ที่มีต่อรัฐ รัฐตลอดทั้งกลไกรัฐจะทำหน้าที่เป็นผู้กดขี่ชั้นเยี่ยงของระบบฟิวดัล โดยขุนนาง เจ้าที่ดิน ราชสำนัก และกองทัพจะเป็นผู้รับใช้ แม้ว่าพวกเขาอาศัยที่ดินจะต้องแบกรับภาระอันหนักอึ้งที่กดขี่พวกเขาจากเจ้า (lord) ที่อยู่เหนือกว่า แต่พวกเขาก็ตระหนักว่าเหนือขึ้นไปมีชาร์เพียงองค์เดียวเป็นเจ้านายที่มีอำนาจมากที่สุด อำนาจของชาร์ยิ่งใหญ่และยังคงเป็นที่จดจำกันได้ เช่น ชาร์อีวานผู้ได้สมญาว่า “ชาร์ผู้เหยียดหยาม” โครงสร้างทางสังคมทั้งหมดจึงกดขี่อำมหิตและระบบเอกราธิปไตย (autocracy) ก็มีเสถียรภาพที่มั่นคง การเรียกร้องเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมจึงยากที่จะเกิดขึ้นและแม้เกิดขึ้นแล้ว ความสำเร็จที่จะได้รับก็ใช้เวลายาวนานมาก

เนื่องจากอำนาจรัฐแข็งแกร่งยิ่งกว่าอำนาจ

อื่นใดในสังคม รัฐสามารถบดขยี้ทำลายพลังแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดด้วยกองกำลังตำรวจและกองทัพ การปราศจากความเป็นไททางเศรษฐกิจและอำนาจทางทหารเป็นอุปสรรคที่ทำให้ชนชั้นกลางไม่อาจเติบโตเป็นพลังตอบโต้ระบบชาร์ได้ ยิ่งไปกว่านั้นรัสเซียยังไม่เคยมีพัฒนาการแบบนครรัฐกรีกหรือมีความเป็นอิสระของสถาบันศาสนา การฟื้นฟูศิลปวิทยาการ การปฏิรูปศาสนาและแม้กระทั่งการเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ จึงเป็นไปได้ยากสำหรับประชาชนชาวรัสเซียที่จะคาดหวังหรือใฝ่ฝันถึงพลังของการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นในสังคมนอกเหนือไปจากการเปลี่ยนแปลงที่มาจากชาร์หรือการปฏิวัติลูกเสืออย่างฉับพลันของชาวนา

หากเปรียบเทียบกับสังคมตะวันตก รัสเซียเป็นประเทศที่ทุกชนชั้นในสังคมล้วนแต่อ่อนแอ ชนชั้นขุนนางไม่ได้มีอำนาจอันน่าเกรงขาม กลุ่มชนชั้นกลางที่มีจำนวนน้อยก็ปราศจากซึ่งแบบแผนและความเป็นอิสระแห่งวิถีชีวิตของตนเอง ชนชั้นชาวนาเองถูกกดขี่และต้องแบกรับภาระอันหนักอึ้งจนไม่อาจเงยหน้าอ้าปากได้ ระบบอุตสาหกรรมที่พัฒนาอย่างเชื่องช้าก็แทบจะไม่เปิดโอกาสให้ชนชั้นคนงานได้ถือกำเนิดขึ้น อย่างไรก็ตาม เพลฮานอฟก็เชื่อมั่นในระบบทุนนิยมและพยายามโน้มน้าวนักปฏิวัติรัสเซียให้เห็นว่าระบบทุนนิยมกำลังจะเกิดขึ้นในรัสเซีย ระบบดังกล่าวจะทำให้ชนชั้นกลางเป็นไทจากอำนาจของชาร์ และปลดปล่อยชาวนาจากเอกของระบบฟิวดัล อุตสาหกรรมไม่เพียงจะก่อให้เกิดความเป็นอิสระทางเศรษฐกิจเท่านั้นหากยังนำมาซึ่งความปรารถนาและความต้องการเสรีภาพ และท้ายที่สุดเหล่าปัญญาชนปฏิวัติจะมี

บทบาทในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่หากไม่มีพัฒนาการหนุนช่วยทางสังคมดังกล่าว การต่อต้านระบบชนชั้นของปัญญาชนจะไร้พลังและล้มเหลว

การทำลายอำนาจรัฐจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นในสังคมรัสเซียเหมือนกับที่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในยุโรปตะวันตกได้ถูกทำลายลงจากพัฒนาการของชนชั้นกลาง แม้ชนชั้นกลางรัสเซียจะหวาดระแวงเปรียบชนชั้นแรงงาน แต่พวกเขาก็มีส่วนทำให้แนวคิดทางการเมืองของชนชั้นกรรมกรพัฒนา และด้วยแรงผลักดันจากเสรีภาพทางการเมือง เมลิตซ์กีขอความต้องการในอิสระภาพและสิทธิแห่งพลเมืองจะถูกหว่านไปยั่วหัวผืนดินรัสเซีย นั่นคือการเพาะเชื้อแห่งการกบฏให้เกิดขึ้นก่อนที่จะนำไปสู่การปฏิวัติของชนชั้นกรรมกรและการสถาปนาระบอบสังคมนิยม

ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.๑๙๑๗ สามปีหลังจากที่รัสเซียเข้าสู่สงครามโลกครั้งแรกและท่ามกลางความปั่นป่วนทางสังคมและการเมือง คนงานแห่งเปโตรกราดได้นัดหยุดงานเรียกร้องสันติภาพและรณรงค์ให้รัฐบาลแก้ไขภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ สังคม ชาร์นิโคดส์ที่ ๒ ทรงประกาศสละราชบัลลังก์ รัฐบาลเสรีนิยมที่จัดตั้งขึ้นได้รับเสียงสนับสนุนเป็นจำนวนไม่น้อยจากพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยแรงงานรัสเซียซึ่งเป็นเหมือนพรรคผู้แทนของกลุ่มต่อต้านที่คอยเตรียมการเพื่อการปฏิวัติของชนชั้นกรรมกร แต่ในเดือนตุลาคมปีเดียวกันนั้นเอง เลนินยึดอำนาจทางการเมืองได้สำเร็จและประกาศนำรัสเซียเข้าสู่ระบอบปกครองแบบสังคมนิยม การยึดอำนาจของเลนินเป็นการเพิกเฉยต่อทัศนคติของเพลฮานอฟที่ว่า ทุก ๆ ชนชั้นในสังคมอ่อนแอและ

ไร้พลังเนื่องจากถูกระบบชนชั้นทำลายอำนาจมาเป็นเวลานานนับกว่าศตวรรษ รัฐสังคมนิยมของเลนินที่ก่อรูปขึ้นจึงได้บดขยี้ทำลายชนชั้นนายทุนและเหล่านายหน้ากลางที่มั่งคั่ง คงเหลือไว้เพียงแต่เฉพาะชนชั้นคนงานที่อ่อนแอและเหล่านายหน้าชาวนาที่ไร้พลังภายใต้ความอนุเคราะห์ของรัฐบาลปฏิวัติที่ค่อย ๆ ทวีอำนาจเพิ่มขึ้น ในสมัยการปกครองของสตาลินต่อมาประชาชนจึงถูกกดขี่และได้รับการปฏิบัติที่โหดเหี้ยมเลวร้ายยิ่งกว่าสมัยซาร์และสภาวะการณที่เกิดขึ้นคือสิ่งที่เพลฮานอฟได้เคยวิเคราะห์ไว้

แม้ความเห็นทางประวัติศาสตร์ของเพลฮานอฟในหนังสือ History of Russian Social Thought จะให้ภาพความน่ากลัวที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังการปฏิวัติของเลนิน แต่ก่อนนั้นเป็นเวลาหนึ่งทศวรรษ เลนินเคยกล่าวได้ว่า เพลฮานอฟใช้ชีวิตเนรเทศส่วนใหญ่ในต่างแดน เขาไม่เข้าใจสภาวะความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในรัสเซีย สงครามโลก ค.ศ.๑๙๑๔-๑๙๑๘ ยังแบ่งแยกเขาให้ห่างไกลจากสังคมรัสเซียมากยิ่งขึ้น ในสงครามที่เกิดขึ้นเพลฮานอฟสนับสนุนนโยบายต่อต้านเยอรมนีและในช่วงเวลาสุดท้ายของการปฏิวัติเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.๑๙๑๗ เพลฮานอฟยังคงโต้แย้งว่าการจลาจลประท้วงของคนงานในยามสงครามคืออาชญากรรม ความคิดเห็นของเขาจึงไม่สอดคล้องกับกระแสทางการเมืองที่กำลังเกิดขึ้นในรัสเซีย

อย่างไรก็ตาม หลังจากทีระบบซาร์ถูกโค่นล้ม เพลฮานอฟหลังจากใช้ชีวิตเนรเทศในต่างแดนเกือบ ๓๗ ปี เดินทางกลับรัสเซียในเดือนมีนาคม ค.ศ.๑๙๑๗ นักปฏิวัติต่างต้อนรับเขาอย่างยิ่งใหญ่ในฐานะบิดาแห่งลัทธิมาร์กซรัสเซีย

แม้ว่านโยบายสนับสนุนสงครามของเขาจะขัดแย้งกับความต้องการในสันติภาพของเหล่าชาวนา และชนชั้นคนงานที่อดอยากซึ่งถูกเกณฑ์ไปรบ แต่อิทธิพลทางการเมืองของเพลฮานอฟก็ไม่ได้ลดน้อยลง อย่างไรก็ตาม ในระหว่างเดือนมีนาคมถึงตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๗ เพลฮานอฟก็ไม่มีตำแหน่งหน้าที่ใด ๆ ในสภาโซเวียต เขามีฐานะเป็นเพียงข้าราชการชั้นผู้น้อยที่ได้รับแต่งตั้งจากรัฐบาลชั่วคราวให้ดูแลด้านสวัสดิการและควบคุมการทำงานคนงานรถไฟเท่านั้น เพลฮานอฟกล่าวสารภาพว่า “ข้าพเจ้ากำลังยืนอยู่บนปากขอบชีวิตที่นี้อย่างไร้ความหมาย” เพลฮานอฟพยายามหลบเลี่ยงการพบปะกับสหยา เก่า ๆ ผู้ที่ประกาศสนับสนุนพรรคบอลเชวิคและได้กลายเป็นศัตรูกับเขา ผู้ปฏิบัติงานพรรคบางคนที่ต้องการปกป้องชื่อเสียงของตนเองก็พยายามตีตัวออกห่างเขา เมื่อพรรคบอลเชวิคของเลนินยึดอำนาจและล้มรัฐบาลชั่วคราวลงในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๗ เพลฮานอฟยังคงต่อต้านแนวทางของบอลเชวิค เขากล่าวว่า “การยึดอำนาจเกิดขึ้นก่อนเงื่อนไขเวลาทางประวัติศาสตร์รัสเซียยังไม่พร้อมที่จะก้าวสู่สังคมนิยม และระบบเผด็จการกำลังจะก่อรูปขึ้น สังคมนิยมยังคงดำรงอยู่ กล่าวคือการปฏิวัติจะมีชัยชนะในรัสเซียหากเป็นการเคลื่อนไหวปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพหรือมิฉะนั้นก็ไม่อาจประสบกับชัยชนะเลย...”

เพลฮานอฟไม่เชื่อว่าสงครามโลกและการสิ้นอำนาจของระบบซาร์คือโอกาสอันพิเศษที่เปิดทางให้บอลเชวิคใช้เป็นเหตุผลเพื่อยึดอำนาจ เขายังคงยืนยันถึงกฎอันแน่นอนของวัตถุนิยมประวัติศาสตร์แห่งลัทธิมาร์กซ การปฏิวัติจะเกิด

ขึ้นก็ต่อเมื่อชนชั้นกรรมาชีพได้พัฒนาตนเองอย่างสูงองมทางการเมืองและสามารถใช้อำนาจอธิปไตยแห่งชนชั้นตนสร้างสรรค์สังคมนิยมขึ้นมาได้ เพลฮานอฟเห็นว่าเลนินไม่ได้ปฏิบัติตามหลักการที่มาร์กซวางไว้ การยึดอำนาจก่อนเวลาจึงเป็นปฏิบัติการอันล่อแหลมที่เสี่ยงต่อความผิดพลาดและอาจนำมาซึ่งความหายนะ

หลังจากบอลเชวิคยึดอำนาจได้สามวัน เพลฮานอฟเขียนจดหมายเปิดผนึกถึงคนงานแห่งเปโตรกราดสะท้อนความรู้สึกอันปวดร้าวของเขาต่อการที่รัฐบาลชั่วคราวถูกโค่น เนื่องจาก “ชนชั้นคนงานรัสเซียยังคงห่างไกลจากความสามารถที่จะเรียนรู้และใช้อำนาจการเมืองอันสมบูรณ์เพื่อสร้างสรรค์ที่จะก่อประโยชน์แก่ชนชั้นตนและประเทศชาติได้... ชนชั้นคนงานยังมีจำนวนน้อยและมีข้อบกพร่องหลักของสังคมนิยมรัสเซียอ่อนแอเกินไปและไม่อาจกำหนดอำนาจการปกครองของชนชั้นตนเหนือชนชั้นอื่น ๆ ได้ ฉะนั้นการยึดอำนาจการเมืองก่อนกำหนดจะไม่เพียงพอแต่ทำให้การปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมต้องหยุดชะงักลงเท่านั้น หากยังทำให้เกิดสงครามกลางเมืองขึ้นอีกด้วย ความผันผวนปั่นป่วนที่เกิดขึ้นในท้ายที่สุดจะผลักดันชนชั้นคนงานให้ล่าถอยจากตำแหน่งที่เคยมีชัยชนะระหว่างเดือนมีนาคมถึงเมษายนกลับไปสู่จุดเริ่มต้นเดิมอีกครั้งหนึ่ง...”

ครั้งหนึ่งเคยมีผู้กล่าวแนะว่าหากชนชั้นคนงานฝรั่งเศสจะหลีกเลี่ยงการตื่นขึ้นมาพยายามจัดระเบียบการปกครองในช่วงเหตุการณ์ปารีสคอมมูน ค.ศ. ๑๘๗๑ นิทรรศการดังกล่าวคงจะเป็นผลดีไม่น้อยต่อพัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองของฝรั่งเศส เพล

ฮานอฟเองก็เชื่อมั่นว่าหากพวกบอลเชวิคจะพากันหลบไหลในราตรีกาลแห่งโชคชะตาเมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๗ ก็จะเป็นการดีสำหรับระบอบสังคมนิยมในรัสเซีย อย่างไรก็ตามรัฐบาลโซเวียตสั่งปิดหนังสือพิมพ์ที่ตีพิมพ์จดหมายเปิดผนึกของเปเลฮานอฟและห้ามเผยแพร่จดหมายดังกล่าวอีก แต่ขณะเดียวกันบอลเชวิคก็ตีพิมพ์สุนทรพจน์ของเปเลฮานอฟที่เคยกล่าวไว้ใน ค.ศ. ๑๙๐๓ เกี่ยวกับความเห็นที่ขัดแย้งกับเลนินเพื่อทำลายชื่อเสียงของเขา ความกดดันทางการเมืองและความต้องการที่จะปลุกหนีจากการกล่าวประณามของบอลเชวิคดังกล่าวจึงทำให้ภริยาของเปเลฮานอฟตัดสินใจพาสามีผู้ล้มป่วยด้วยโรคไตเดินทางออกจากรัสเซียมาพินแลนด์ในปลายค.ศ. ๑๙๑๗ แต่ในปลายเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๑๘ เปเลฮานอฟ ก็ถึงแก่กรรมขณะมีอายุ ๖๒ ปี ศพของเขาถูกนำมาฝังไว้ที่เปโตรกราด

หลังเปเลฮานอฟสิ้นชีวิต มันทินระยะเวลายาวนานพอสมควรก่อนที่การกวาดล้างสังหารชาวนาเพื่อบังคับให้ยอมรับระบบนารวมของสตาลินจะเริ่มขึ้น อำนาจทวีปของสตาลินคือการฟื้นคืนความหวาดกลัวต่อซาร์องค์ใหม่ที่เหนียวเหนียว ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบตะวันออกจึงถูกสถาปนาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งในสังคมรัสเซีย อย่างไรก็ตาม หลังการปฏิวัติเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๗ นักปฏิวัติโซเวียตทั่วไปมักกล่าวอ้างว่าเลนินมีฐานะเป็นทายาททางการเมืองของเปเลฮานอฟ แต่เปเลฮานอฟได้ตอบโต้ว่าเลนินอย่างดีที่สุดก็เป็นได้เพียงแค่ลูกนอกคอกของเขาเท่านั้น

การบุกยึดพระราชวังฤดูหนาว เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๗

กิโซต์ (Guizot) เสนาบดีต่างประเทศชาวฝรั่งเศสเคยกล่าวไว้หลังการปฏิวัติ ค.ศ. ๑๘๔๘ ในยุโรปว่า "...เมื่อประวัติศาสตร์ได้เปิดการเจรจาขึ้น หากนักการเมืองจะรับฟังความคิดเห็นนั้นบ้างก็คงจะเป็นการดีไม่น้อย ทักษะของเปเลฮานอฟและสิ่งที่เกิดขึ้นในสหภาพโซเวียตหลัง ค.ศ. ๑๙๑๗ จึงเป็นข้อคิดอีกแง่มุมหนึ่งของประวัติศาสตร์การปฏิวัติรัสเซียที่ควรแก่การรับฟังเช่นเดียวกัน ☉